

تمسک در اسناد اداری و وقفی آستان قدس رضوی

الله محبوب فریمانی^۱

چکیده یکی از انواع اسناد در مجموعه اسناد تشکیلات اداری آستان قدس، سند تمسک است. سندی بوده که فرد قرض گیرنده به عنوان مدرکی دال بر تهدد و بدھی خود، به قرض دهنده می‌داده است. از آنجایی که تشکیلات اداری آستان قدس بیشتر در ارتباط با اداره‌ی موقوفات این مجموعه شکل گرفته، محتوای سند تمسک در این مجموعه در راستای اداره‌ی موقوفه و شیوه‌ی عمل مستأجرانش می‌باشد. این مقاله در نظر دارد تغییر و تحولات این نوع سند را با توجه به مجموعه اسناد موجود در تشکیلات اداری آستان قدس از دوره‌ی صفوی تا پایان قاجار بررسی کند.

کلیدواژه‌ها تشکیلات اداری آستان قدس، تمسک، وقف.

علاوه بر وقفنامه‌ها که مفهوم و موضوع وقف در آن بیان می‌شود، اسناد دیگری هم هستند که برای موقوفات جاری، شناسایی موقوفات جدید، اجرای درست نیات واقف، نظارت صحیح بر مصارف موقوفه و مسایل جاری به تعیین تولیت، نوع کاربری املاک و مصارف وقفی در طول زمان اهمیت دارند؛ چنان‌که اگر وقفنامه‌ای از بین رفته باشد، از طریق این اسناد می‌توان به برخی یا همه‌ی شرایط و مفاد آن دست یافت و یا از آن‌ها حتی برای احیای موقوفه استفاده کرد. به ویژه اگر این اسناد با تشکیلات یک

۱. کارشناس پژوهش مدیریت امور اسناد و مطبوعات سازمان.
پست الکترونیک: e. 88. Mahboob@Gmail. Com

موقوفه مرتبط باشند. تشکیلات اداری آستان قدس نیز به سبب اجرای مفاد وقف‌نامه‌ها دارای انواع استنادی است که از طریق آن می‌توان به جزییات اداره‌ی یک موقوفه در طی زمان پی‌برد. استناد تمسک، یکی از انواع مکاتبات آستان قدس است که طی آن نحوه اداره‌یک موقوفه، سیر صعودی و نزولی موقوفه به لحاظ آبادانی، ارتباط آستان قدس با مستاجران، درآمدها و دریافت‌های مالی موقوفات آستان قدس را روشن می‌سازد. از آنجایی که تمسک سندی بوده که بیشتر توسط زارعان و مستاجران موقوفات آستان قدس صادر می‌شده، از جهت شناخت کاربری آن موقوفه و تاریخچه‌ی آن قابل بررسی است. نیز در شناسایی زارعان و مستاجران املاک وقفی، نوع محصولات، بازدهی املاک، تولیدات، روند ارتباطات و مکاتبات مالی و اقتصادی، قیمت محصولات وقفی، چگونگی اداره‌یک موقوفه، روش مستأجران موقوفات، شرط‌های موجود در اجاره نامه‌ها و نحوه‌ی عمل تعهدات مستأجران به آستان قدس، شناسایی زمین‌های بایر و آباد کمک به سزاگی می‌کند. هدف از این مقاله بررسی اجزا و محتوای سند تمسک در مجموعه استناد تشکیلات اداری آستان قدس رضوی است.

مفهوم تمسک

تمسک (Tamassok) واژه‌ای عربی بر وزن تفعّل و در لغت به معنای چنگ درزدن است.^۱ نیز نوشته و سند و حجّت مكتوب دین است و در اصطلاح به معنای نوشته‌ای می‌باشد که به کسی دهنده تا هنگام گرفتن زر قرض یا چیز دیگر از کسی، تا وی عند الطلب اگر انکار کند، آن دیگری را همان نوشته باشد برای اثبات دعوی خود.^۲

تمسکات نیز جمع تمسک بوده به معنای استناد و دستاویز و حجّت‌ها.^۳

آن طور که از معنای این واژه بر می‌آید، تمسک، سندی بوده که در هنگام قرض دادن، از کسی که قرض می‌کرده، گرفته می‌شده تا به عنوان مدرک و شاهدی باشد بر این کار. اما کاربرد بیشتر این واژه در زبان فارسی همان نوع سند است. البته گاه در منابع، همان معنی لغوی مد نظر است. در قسمتی از منشوری که برای محمد بن خلف ملکی صادر شده، تمسک به معنای چنگ در آویختن است: «در حوادث شرعی که سانح گردد، تمسک به اجماع امت لازم شمرده».^۴ اما کاربرد سندی در برخی متون دوره‌ی مغول و تیموری دیده می‌شود. در نامه‌ی خواجه رشید الدین فضل الله (۶۷۰ق.) به امیر سقای حاکم موصل و بنجار، در باب حمایت مالی از مستوفی موصل، از وی

خواسته شد نامه‌ای را که به عنوان حمایت از وی نوشته، به عنوان «تمسک» نگاه دارند تا طبق آن، متصدیان دیوانی پول را دریافت دارند.^۵

اگر کسی از دیوان پول دریافت کرده بود، سندی برای او صادر می‌شد تحت عنوان «تمسک دیوانی» که در آن معین می‌شد در مدت تعیین شده طبق تمسکات، بدھی خود را بپردازد و این حتی در دفترهای دیوانی ثبت می‌شد.⁶ موضوع بیشتر تمسک‌ها، مسایل مالی و اقتصادی بود، اما در برخی موارد به مسایل مذهبی نیز اختصاص داشت. در فرمان تدریس آستان قدس به سید افضل الدین محمد موسوی (دوره‌ی تیموری) آمده که علاوه بر فتاوی ائمه «تمسکات مقرون به مضمون فتوا در آن حدود به مُهر وی در آید».⁷

گاهی اوقات در سند تمسک، به فروش ملک و شرایط فروش آن اشاره می‌شود. این گونه استناد در برخی متون عصر صفوی «صورت تمسک» نام گرفته است.⁸ در این دوره، استناد تمسک، کاربرد وصول طلب را داشت، به طوری که افراد برای دریافت طلب خود، به تمسکی که از این بابت گرفته بودند، استناد می‌جستند. اگر طلب دریافت می‌شد، تمسکات غیر قابل اجرا می‌گردید.⁹

از واژه‌ی «تمسک» شواهد بیشتری در متون و استناد دوره‌ی قاجار موجود است. در این دوره برای تشخیص مفهوم «تمسک» باید به کاربرد آن در متن توجه داشت؛ مثلاً در متن ذیل آمده که «وزارت گمرک خانه به قوام‌الدوله واگذار شده و وی باید به موجب تمسکی که نوشته، اقساط خود را بپردازد».¹⁰ در واقع فرد تعهد داده که بدھی خود را بپردازد. اما گاهی معنای لغوی «تمسک» مدنظر است: «روز سوم حضرات ریش سفیدان و رعایا دویست تومن را حاضر نموده تحويل دادند و تمسک گرفته از پی کار خود رفتند...».¹¹

در استناد دوره‌ی قاجار هم تمسک به مفاهیم مختلف به کار رفته یا به عنوان نوعی سند تلقی شده که به طور عمده، صورت و مفهوم یک «ذمه نامه» را دارد. گاه در ضمن سند دیگر، این واژه تکرار شده که به نظر می‌رسد در این جا معنای لغوی آن (سند) عمومیت داشته است. (گذشت دو ماه تمام تنخواه تمسک عالی جناب حاجی یوسف،...) این چند کلمه بر سبیل التزام نامچه قلمی گردید.¹² تمسکات در این دوره، بیشتر تعهد برای پرداخت پول به قرض دهنده نوشته می‌شد. شاید بتوان گفت، این گونه استناد، بیشتر نزد مالکان عمدۀ و ثروتمندان نگهداری می‌گردید و از رعایا و زارعان برای باز

پرداخت بدھی تعهد گرفته می شد.^{۱۳} تمسک پس از پرداخت بدھی، بازگردانده می شد.^{۱۴} محتوای کلی تمسک در این دوره، همان ذمہ یا قرض است که در آن فرد ذکر می کند مقداری پول برای مدت معین قرض گرفته و این سندی است بر این ادعا که در وقت مقتضی و تعیین شده در تمسک، قرض خود را پس دهد و تمسک را از کسی که پول قرض گرفته، بازگیرد. در واقع، تمسک توسط قرض گیرنده نوشته می شده و به دهنده پول داده می شده است. اشاره به واژگان تمسک نامه و تمسک نامچه، نوع سندی آن را برای ما بیشتر محرز می سازد. برخی محققان، این گونه اسناد را ذمہ نامه یا سند ذمہ نامیده اند، هر چند که در متن آن به واژه «تمسک» اشاره شده باشد.^{۱۵}

مواردی که در بالا گفته شد، مربوط به کاربرد سند تمسک در متون و اسناد غیر از مجموعه تشکیلات اداری آستان قدس است. اما برای بررسی این نقش در حوزه اسناد آستان قدس با توجه به تغییرات ظاهری اسناد در هر دوره، به صورت دوره بندی مستقل مورد بررسی قرار گرفت.

تمسک در مجموعه اسناد تشکیلات اداری آستان قدس^۱

در این مجموعه حدود ۲۴۴ برگ سند تمسک (۱۳۲ برگ از دوره‌ی صفویه، ۵ برگ از دوره‌ی افشاریه و ۹۷ برگ از دوره‌ی قاجاریه) موجود است. قدیمی‌ترین تمسک تاریخ ۱۰۱ق. را دارد.^{۱۶} کاغذ همه‌ی آن‌ها فرنگی و رسم الخط شان متنوع است. قطع خاصی را نمی‌توان برای سند تمسک در نظر گرفت. موضوع بیشتر آن‌ها مربوط می‌شود به املاک و مستغلات وقفی آستان قدس که توسط زارعان و مستاجران بیان شده است.

دوره‌ی صفویه

انواع اسناد در مجموعه اسناد آستان قدس به شکل توجیهات،^{۱۷} اوارجه،^{۱۸} روزنامچه و اسناد متفرقه تدوین شده، متن برخی در دفتر توجیهات ثبت می‌شد. بنابراین تنها شاهدان ما برای شناخت این نوع اسناد همین دفتر توجیهات است. چراکه از سند اصلی، اثری باقی نمانده است. اما برخی دیگر از انواع اسناد ضمن اینکه در دفتر توجیهات نوشته می‌شدند. به صورت مستقل هم حفظ شدند. برای پی بردن به مفهوم

۱. مجموعه اسناد تشکیلات اداری آستان قدس، دوره‌ی چهار صد ساله و اندی را از صفویه تا پهلوی دربرمی‌گیرد. این مجموعه، مکاتبات اداری و سیر تشکیلاتی حرم مطهر را در دوران مورد بحث نشان می‌دهد.

تمسک باید همه این استناد را بررسی کرد.

همان طور که بیان شد تمسک تعهد فرد برای باز پرداخت بدھی اش بود. در آستان قدس این بدھی یا طلب‌ها علاوه بر تعهدات فردی، شامل اجاره نامه، مصالحه خط‌های مزارع و املاک وقفی بود که به شکل‌های مختلف در استناد آستان قدس ثبت شده است.

با توجه به موضوع و اجزای سندی اش به صورت ذیل تقسیم بندی شد:

۱- تمسک اجاره و مصالحه: در دوره صفوی استنادی که مربوط به تعهدات رعایا، مستاجرین و زارعین املاک وقفی درقبال اجاره اراضی وقفی آستان قدس است عنوان تمسک گرفته است.

درست است که این استناد به متن اجاره میان مستاجران و وكلای آستان قدس و شرایط اجاره اشاره می‌کرد اما در پشت سند ذکر می‌شد تمسک فلان مکان یا محل. سپس متولی به مستوفی دستور داده تا تمسک را در دفتر ثبت نماید و شرط‌نامچه صادر گردد. این اجاره نامه‌ها در واقع ذمہ ای برای مستاجر بود که به موقع به تعهدات خود عمل کند.

آغاز سند: این نوع سند با «هو» شروع و سپس خطاب به متولی نوشته می‌شد.

جملات شروع آن‌ها معمولاً با این عناوین آغاز می‌گردید:

— اعتراف معتبر صحیح شرعی نمود.....

— به مصالحه مقاطعه شرعیه گرفتند.....

— به اجاره شرعیه گرفتند از وکیل معین.....

— اعتراف صحیح شرعی نمود.....به مصالحه شرعیه قبول نمودند.

— اقرار کردم و اعتراف شرعی نمودم....

— مصالحه و مقاطعه شرعی قبول نمودند جماعت مذکوره ذیل....

— معترف شد به وجه شرعی.....

— قسط دادند و قبول نمودند....

— اجاره شرعیه سعادت نصاب...از متولی شرعی

— قایل و معترف شدند.....

— باعث بر تحریر این خطاب آنکه به اجاره و مقاطعه شرعیه گرفته است.....

— به اجاره شرعیه گرفتند.....

— باعث بر تحریر این سطور شرعیه آن است که در محکمه غالیه عالیه واجب

الاتّبع....

نام فرد بدھکار: تمسک توسط زارعان و مستأجران نوشته و صادر می شد. بنابراین پس از جمله آغاز، نام معهده که گاهی یک فرد، چند نفر و یا حتی اهالی یک ده بودند نوشته می شد. گاهی شغل و القاب توصیفی آنها ذکر می شد. و در برخی استناد افراد اشاره می کردند که این مبلغ بر ذمہ ایشان است.^{۱۹} «حاضر شدن عزت دستگاه، درویش نظر، عزب سرکار فیض آثار و جانب دولت مآب، خواجه محمد قاسم خباز ولد مرحوم خواجه محمد علی آسیابان سبزواری و به اجاره مقاطعه شرعیه گرفتند...». ^{۲۰} البته در پشت سند هم به نام آنها اشاره می شد. «رفعت پناه مستوفی الملک، مقدار مذکور ضمن را که مزارعین تمسک داده در دفتر ثبت نماید از عهده شناسند».^{۲۱}

موضوع اصلی تمسک: در این قسمت مطرح می شد که تمسک بابت اجاره یا مصالحه کدام یک از املاک و مستغلات وقفی آستان قدس است. و یا موضوعاتی چون: تأیید و تمدید اجاره سال قبل،^{۲۲} تخفیف مالیاتی،^{۲۳} آبادانی ملک بایر توسط مستأجرین،^{۲۴} تأیید شروط قبلی،^{۲۵} و یا تعهدی که مستأجران در قبال املاک خود داشتند (سنند) را شامل می شد.

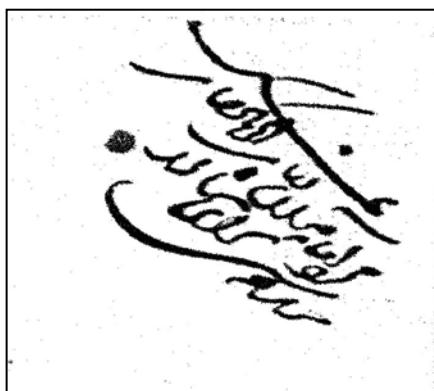
مدت اجاره: مدت اجاره که در واقع بیانگر تعهد فرد برای بازپرداخت بدھی اش محسوب می شد متفاوت بود. معمولاً اجاره ها یک ساله بود. بر همین زمان مدت زمان ارائه تمسک هم فرق می کرد و به دستور متولی، مدت اجاره و شروط آن بستگی داشت. اگر مدت اجاره بیش از یک سال بود در پایان موعد مقرر با تمدید مدت اجاره، تمسک جدیدی نوشته و در دفتر ثبت می شد و آن گاه دستور متولی مبنی بر ثبت آن صادر می گردید. یا اینکه تا پس از اتمام اجاره تمسک داده می شد. مثلاً اگر اجاره سه ساله بود یک تمسک برای آن داده می شد. «مستوفی الملک مبلغ مذکور ضمن را که به سرحد رأس الحد به مدت سه سال تمسک داده برقرار نموده در دفتر ثبت نماید».^{۲۶} گاهی نوشته می شد که تمسک مذکور را سال به سال در دفتر ثبت نماید.^{۲۷} گاهی برای تسريع در امر آبادانی یک ملک، مقداری از اجاره بخشیده می شد. «رفعت پناه مستوفی الملک، چون طاحونه مذکور ضمن، متعلقه به سرکار فیض آثار، مدت یکصد سال است خراب شده واز دایری افتاده و مستأجران مذکوران التزام شرعی نموده اند که به مال و رجال خود آبادان نموده از ابتداء نوروز سلطانی بارس ئیل لغايت سه سال حاصل آن را در عوض اخراجات خود تصرف نمایند و بعد از سه سال طاحونه مذکور را با آلات و ادوات خشبيه و حديديه و حجريه تسلیم وکلاه سرکار موهبت آثار نمایند

تا وکلاء اجاره آن را به طریق که صرفه و غبیطه سرکار فیض آثار بوده باشد مشخص نموده، قرار دهند. بنابراین تمسمک مذکور را در دفتر ثبت نموده، شرط‌نامچه نویسنده^{۲۸}.

مبلغ اجاره: در واقع بدھی فرد به آستان قدس محسوب می‌شد. «همگی و تمامی یک نصف شایع کامل از کل مزرعه موقوفه بیلدار بلوک جاغرق من اعمال ولایت مشهد مقدس..... از تاریخ ذیل لغایت سه سال شمسی کامل به مقدار دوازده خرووار غله مناصفه نصف تأکیده شش خرووار غله موصوف...».^{۲۹}

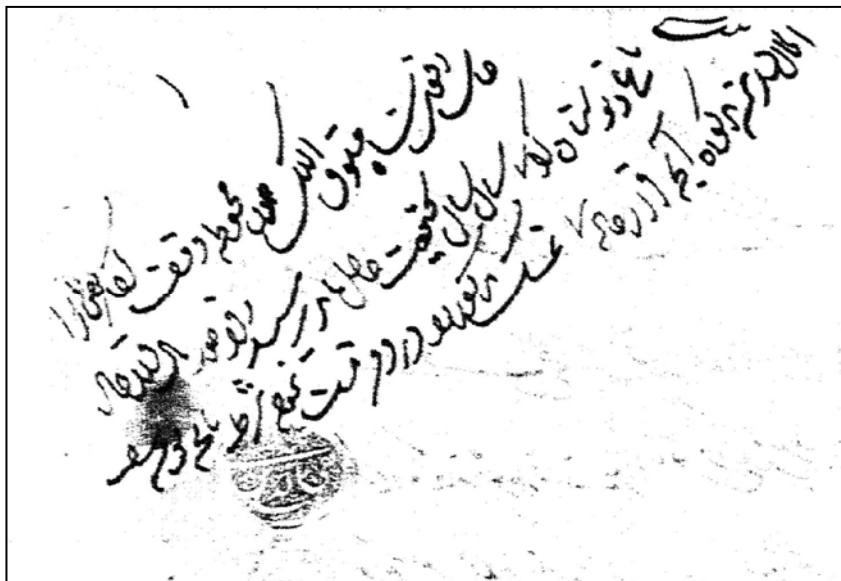
شروط اجاره: به مدت اجاره، چگونگی پرداخت اجاره و سایر موارد مربوط می‌شد. «مقرر و مشروط آنکه مقدار مذکور در مزرعه مذکوره به موجب سرکار فیض آثار در وجه ارباب وظایف سرکار عالی صورت گیرد و به قدر عشر م مشروع موقوف ندارند». ^{۳۰} بعد از طرح شروط ذکر می‌شد که مبلغ اجاره را مستاجران تسلیم وکیل یا نماینده آستان قدس کنند و حتی ذکر می‌شد که این وجه موافق شرط واقف صرف سرکار فیض آثار شود.^{۳۱}

مهر شهود: بعد از متن، مهر زارعان و گاهی شهود حک می‌گردید و یا یادداشت هایی مبنی بر تایید متن تمسمک اجاره بود: «اعترف بذلك عنبه العلیه الاقل مظفر على حافظ حرم». پشت سند: در پشت سند در گوشه سمت راست نوشته می‌شد که تمسمک و سپس نام مزرعه یا ملک و گاهی نام مستاجران ذکر می‌شد. ^{۳۲} در واقع موضوع سند هم در کنار واژه تمسمک ذکر می‌شد. «تمسمک مستأجر حمام آغاچه»، «تمسمک مزرعه عارفی».

در گوشه سمت چپ دستور متولی به مستوفی نوشته می‌شد که: «تمسمک مذکور را در دفتر ثبت نموده و سپس شرط‌نامچه صادر شود یا نوشته شود». ^{۳۳} و گاهی به صدور تنخواه، رفع ذمه و تعهد از فرد اشاره می‌شد.^{۳۴}

۱۳۰ تمسمک در اسناد اداری و وقفی آستان قدس رضوی

معمولًاً بعد از ثبت تمسک در دفاتر آستان قدس بود که قرارداد مكتوب (شرط نامه) بین آستان قدس و مستاجران بسته می شد. گاهی در پشت سند فقط همین دستور بود^{۳۵} و یا اینکه نوشته می شد فقط در دفتر ثبت نمایند و عملی سازند.^{۳۶}

۲- تمسک در دفتر توجیهات: گاهی برخی موضوعات و محتواهای تمسک در زیر مجموعه دفتر توجیهات و یا وجوهات^{۳۷} ذکر می شد. در این دفتر ابتدا به شرطنامچه^{۳۸} منعقده و سپس قرارداد اجاره محل و بعد تمسکی که فرد داده، اشاره می شد. در واقع در این قسمت متن کامل تمسک اعم از مدت، شروط اجاره و حاشیه های سند نوشته می شد. سپس مواردی که به لحاظ اداری لازم بود انجام شود ذکر می گردد.^{۳۹}

«انجام مهمات و معاملات سرکار فیض آثار، توجیهات و مقررات، مقررات، صورت المذکور، قرار اجرات

مزرعه احمدآباد و خواف به اجاره آقا حسن ایشیک آقاسی و آقا عبدالوهاب از قرار شرطنامچه به تاریخ ۱۱۴۰، آن که قرارداد اجاره و مقاطعه شرعیه همگی و تمامی محل زراعت مجری المیاه مزرعه احمدآباد خواف سرکار از ابتدای تناقوی ئیل لغایت رفع محصول که عبارت از دو عام و رفع دو حاصل سفید بری و سبزبری بوده باشد

از قرار تمسک آقا حسن ایشیک آفاسی...».^{۴۰}

با توجه به جاری بودن سند تمسک و از آنجایی که دستور متولی مبنی بر ثبت آن بود، معمولاً فهرستی از تمسکات تهیه می شد. این فهرست در دفاتر توجیهات ذکر می گردید.

«هو، انجام مهمات و معاملات سرکار فیض آثار، سنه لوئیل، توجیهات و مقررات، توجیهات، صورت احکام و غیره، فهرست تمسکات وغیره، استناد جمع و طواحين و غيره».^{۴۱}

۳- تمسک در موضوعات دیگر: در استناد آستان قدس علاوه بر موضوع اجاره و مسائل مربوط به آن گاهی موضوع تمسک به سایر دریافت های آستان قدس از جمله دریافت محصول از رعایایی موقوفات مرتبط می شد. «حاصل مزرعه احمدآباد و خواف موافق تمسک که از رعایا باز یافت شده...».^{۴۲} و یا تعهدات مالی برخی جماعت ها را شامل می شد. این گونه استناد برگه تعهدی بوده که افراد در قبال بدھی یا تعهدات خود به آستان قدس می داده اند. در این استناد ذکر می شد از بابت مال و جهات (عایدی املاک و اراضی) و مُتَوَجِّهات (مالیات) این مبلغ را پردازند. اجزای سند مشابه همان تمسکات اجاره است. شروع سند پس از خطاب به متولی با جمله «قابل و معترف شدن» است. سپس مکانی که جزو مال و جهات بوده ذکر، بعد نام افراد یا جماعتی که تعهد می دادند و مقدار بدھی که باید تحويل سرکار فیض آثار بدھند، نوشته می شد.^{۴۳} در پشت سند نوشته می شد تمسک مال و جهات فلان جماعت یا گروه و سپس به مستوفی الملک دستور ثبت تمسک و نوشتن شرط نامچه داده می شد.^{۴۴}

«مشارالیه رفعت و اقبال پناه جماعت مذکور ضمن نقد نموده مبلغ اضافه، اصل طلب بیان نموده تمسک را گرفته، بناء علیه تمسک مذکور را مع اصل و اضافه از ابتدا در دفتر ثبت نماید».^{۴۵}

در استناد مربوط به مواجب و مخارج سرکار فیض آثار و عواید نقدی و جنسی،

زمانی که درآمد یک موقوفه را ثبت می‌کردند به تمسکات آن موقوفه هم توجه داشتند: «مزرعه دیزباد به موجب تمسک سالاران». ^{۴۶} در زیر مجموعه ابواب‌المال، وجوهات، حاصل زراعات نیز درآمدهایی که بر مبنای تمسک بود با ذکر تمسک محل یا مستأجران می‌آمد. «مزرعه صرف‌آباد، اجاره، حسب العيون، سالاران به موجب تمسک» ^{۴۷} که در این صورت مراد بیشتر اطلاع کلی از عواید محصول بوده و ذکر تمسک به عنوان شاهد و سندي برآن بوده است. در اسناد مربوط به حاصل زراعات و باغات هم ذکر می‌شد که درآمد فلان مزرعه به موجب تمسک داده شده چقدر ^{۴۸}. است.

در واقع تمسکات یکی از اسناد مهم برای ثبت عواید نقی و جنسی مزارع موقوفه محسوب می‌گردید. در طومارهایی که برای ثبت درآمد موقوفات تدوین می‌شد مواردی که به تمسک دریافت شده بود قید نمی‌گردید. «طومار جمع ابوبالمال سرکار فیض آثار سوای آنچه به تمسک بازیافت شده است». ^{۴۹} در اسناد مربوط به ابواب‌المال و وجوهات، حاصل زراعات در مورد برخی مزارع ذکر می‌شد که این مزرعه طبق تمسک به فلان فرد به اجاره داده است. ^{۵۰}

در برخی از قبض‌های وصول نیز نامی از تمسک آمده است. در این نوع قبوض فرد اعتراف می‌کرد که مقداری پول از آستانه دریافت کرده، اما پشت سنده، واژه قبض ثبت می‌شد. فقط در دستوری که متولی به مستوفی می‌داد ذکر می‌شد که تمسک را ثبت نماید. ^{۵۱}

در برخی وقف‌نامه‌ها هم به تمسک اشاره شده است. البته زمانی که سند تمسک مربوط به فروش مکان و سپس وقف آن بوده است. از جمله در پشت سنده وقف‌نامه بدرنسا خانم (سال ۱۰۷۷ق). نوشته که تمسک مکان وقفی وی در دفاتر ثبت و تسليم کتابدار شود. «کتاب نجابت و رفت و معالی پناه، توفیق آثاری، رفیع مقداری، مستوفی القابی، تمسک دکان مزبور علیا حضرت مشارالیها، وقف سرکار موهبت آثار بوده در دفتر ثبت و تسليم کتابدار سرکار نموده، فهرست بازیافت نمایند». ^{۵۲}

دوره‌ی افشاریه

در این دوره، تعداد اسنادی که از نوع تمسمک بوده، یا به آن اشاره کرده‌اند، محدود است؛ مانند اسناد دوره‌ی صفویه، در ضمن اجاره نامه‌های مربوط به املاک وقفی آستان قدس، به تمسمک اشاره شده است. (سنند ش ۲).

در این اسناد پس از ذکر متن اسناد اجاره، در حاشیه بالای سنند ذکر شده «کتاب مستوفی، تمسمک اجاره را ثبت و شرط‌نامچه را قلمی نمایند». ^{۵۳} در سنندی دیگر، به جای تمسمک، اجاره خط را به کار گرفته و در یک سنند، تنها از تمسمک نام برده است. برخلاف دوره‌ی صفویه که در پشت سنند به طور مستقل به تمسمک و موضوع آن اشاره داشت، در این دوره، فقط در دستور متولی به مستوفی نام تمسمک آمده است. شاید بتوان گفت غالب مستقل تمسمک در دوره‌ی صفویه در این دوره کم رنگ شده است.

دوره‌ی قاجار

تمسکات دوره‌ی قاجار مانند دوره‌های پیش همان تعهدات افراد به آستان قدس محسوب می‌شد. محتوای کلی یکی است. اما شکل ظاهری واجزای سنندی اش تا حدودی تفاوت دارد و البته به شکل‌های مختلف صادر شده است. گاهی به شکل یک سنند مستقل و گاهی در ذیل دفاتر اوارجه و توجیهات، متن تمسکات ثبت شده است که ما آن را به دو نوع تقسیم کردیم.

نوع اول: در این نوع سنند فرد در برابر بدھی اش یادداشتی مبنی بر دریافت این پول از آستان قدس و تعهد برای پرداخت آن می‌نوشت. ^{۵۴}

آغاز سنند: عنوان آن با مقدار مبلغ و یا با این جمله شروع می‌شد: «از مال سرکار فیض آثار». ^{۵۵}

محتوای سنند: متنی که بعد از جمله آغاز نوشته می‌شد، از نظم خاصی پیروی نمی‌کرد. یعنی گاه ابتدا اسم بدھکار و گاه اسم نماینده آستان قدس ذکر می‌شد. سپس مورد تعهد که ملک، محصول و سایر موارد وقفی است بیان می‌شد. و بعد بدھکار

تعهد شرعی می‌داد که این مبلغ بر ذمّه و رقبّه وی است.

گاهی شروطی برای پرداخت قرارداده می‌شد، این شروط، مهلت پرداخت که معمولاً شش ماهه یا یک ساله و یا حتی پرداخت به صورت قسطی است را شامل می‌شد. گاهی اشاره می‌شود که این پرداخت به رسم مساعده و تقاوی به وی واگذار شده که بعد از طی مهلت مقرر فرد باید پرداخت کند. در برخی تمسکات به اجاره محل موقوفه، تعهد و ذمّه فرد برای شروطی که در آن اجاره گذاشته شده اشاره دارد.^{۵۶} در برخی دیگر از تمسکات این دوره تنها به اجاره نامچه اشاره و آن را تاییدی بر تعهد خود دانسته است.^{۵۷}

بنابراین گاهی بعد از پایان مهلت اجاره، فرد تعهد می‌داد که این مبلغ را پرداخت کند. «حبس مزبور بعد از مدت چهار ماه کامل مهم‌سازی نمود».^{۵۸}

پایان سند: فرد متعهد می‌شد که برای پرداخت، عذری خلاف شرع نیاورد و یادداشت وی بر طریق تمسک نامچه یا حجت نامچه نوشته شده است. سپس مهر و تأیید افراد برای این کار و دستور متولی مبنی بر ثبت تمسک در دفترخانه ذکر می‌شد.^{۵۹} در حالی که در تمسکات دوره‌ی صفوی دستور متولی در پشت صفحه درج می‌شد.^{۶۰}

مکتبه

امانه
سند احتجت هر راه منتهی و باز ماں سرکاری فصی اثبات

حتم
لی یافت خواهد بود که در این شرح تبت برداشته

این بیان میرزا مرتضی میر سرکار فیض خوب الامر را که در این

و این بیان میرزا مرتضی اثبات به درین حصل شده

مهم سرکاری کنکالان سرکاری کنکالان مقصود دارد

لشیخ انور عویض پزدیدند در دادگستری قید کلمه از این

بود اینست نہ سرکار دادگستری صحت بعده

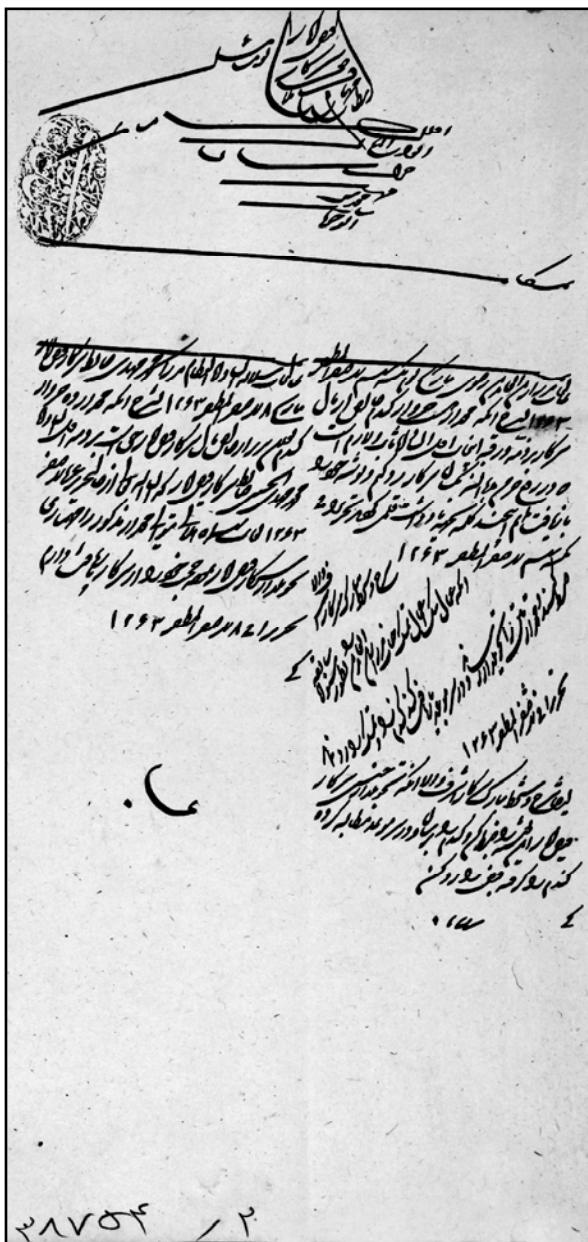
میرزا مرتضی اثبات شد

۱۳

۲۸۹۲

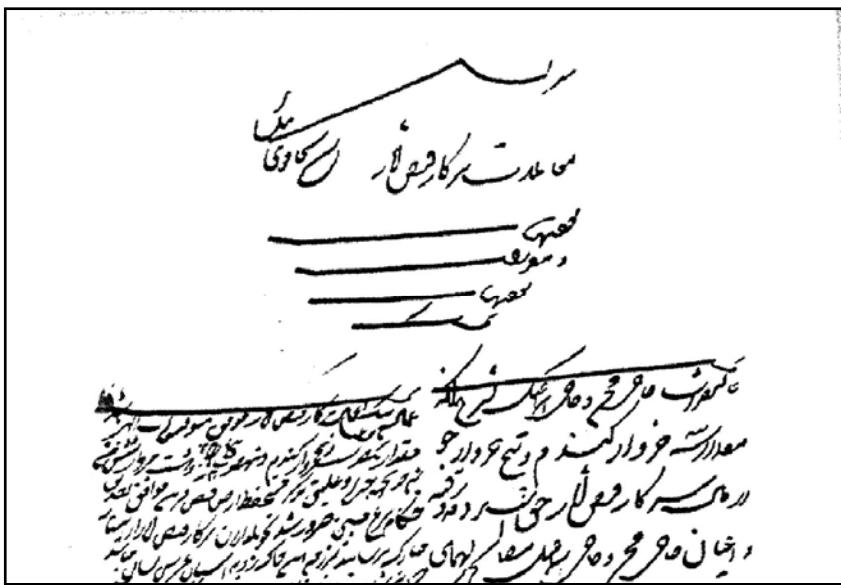
غیر از تعهد در امور ملکی و مالی، گاهی تمسک در قبال تعهد افراد برای تأمین سایر مصارف آستانه بوده است. از جمله در سندي از حاجی عبدالوهاب صراف خواسته شده تا صد من موم برای سوخت آستانه تامین کند. نيز در ذيل همین تعهد دکانی را وقف سوخت حرم کرده است.^{۶۱}

البته مانند دوره صفویه این گونه استناد بعد از دستور متولی، توسط تحویلداران و مباشرين در دفاتر ثبت می شد. ضمن اينکه متولی دستور می داد تا سرموعد طلب موجود در تمسك را مطالبه نمایند. «مباشرين سرکار تمسك جناب را ضبط نموده، مرقومه را برسانند، در سرموعد مطالبه نموده باشند». ^{۶۲}

نوع دوم: برخی تمسکات در دفاتر اوارجه و توجيهات ثبت شده است. به ویژه در دفاتر اوارجه که مربوط به در آمدهای آستان قدس بود شرح کاملی از موضوع تمسک می آمد.

در اين دفاتر يا در زير مجموعه مفرده، متن تمسك که عموماً مربوط به اجاره نامه يا مصالحه خط هاي آستان قدس با مستاجرین املاک و محال هاي وقفی بود و به عنوان تعهد فرد محسوب می شد ذكر می شد. و يا خود تمسك سر برگ قرار گرفته و در زير مجموعه آن متن تمسك می آمد. ^{۶۳} گاهی متن يك تمسك و گاهی متن دو تمسك ثبت می شد.

این نوع سند بعد از ذکر سر برگ اوارجه با این جمله شروع می شد: «از قرار يك طغرا تمسك». سپس به مبلغ بدھي که از مال سرکار فيض آثار بود اشاره و اينکه اين پول توسط گممال و مباشرين آستان قدس گرفته شده و بر ذمه فرد است که در مهلت تعين شده اين مبلغ را در وجه مباشرين آستان قدس پرداخت کند و بعد تاريخ سند قيد می شد. در حاشیه، فرمان متولي مبني بر ثبت و ضبط تمسك و صدور برات و

پرداخت جنس یا پول صادر می شد که در هنگام موعد آن را مطالبه نمایند.^{۶۴} ثبت و ضبط تمسک توسط ضابط انجام می شد.^{۶۵}

فرد پس از پرداخت بدھی اش می توانست برگه تعهد خود را که همان تمسک است باز پس بگیرد.^{۶۶}

در دفتر توجیهات بعد از عنوانین مرسوم، تمسک ذکر و سپس متن آن به صورت خلاصه می آمد: «سررسته، معاملات سرکار فیض آثار، سنہ تھاقوی نیل، توجیهات و مقررات، توجیهات، تمسک...».

تمسکات چه در نوع اول و چه نوع دوم با این جملات ختم می شد. برخلاف دوره صفویه که تنها از واژه تمسک استفاده می شد. در این دوره حجت نامچه، تمسک نامچه، حجت، یادداشت نامچه برای نامگذاری این اسناد کاربرد داشت.

«این چند کلمه برسیل حجت نامچه قلمی گردید که عندالحاجت حجت بوده باشد.

این چند کلمه جهت یادداشت سمت تحریر یافت.

این چند کلمه برسیل تمسک نامچه قلمی گردید که عندالحاجت حجت بوده باشد.

این چند کلمه برسیل تمسک نامچه شرعیه قلمی شد.

این چند کلمه حسب التمسک قلمی گردید.^{۶۷}

پشت سند تمسک در این دوره بیشتر خالی از نوشته بود. البته گاهی ممهور به مهر بود. و در یک مورد اشاره کرده به حجت: «حجت عالی جاہ محمد رحیم خان هزار جریبی».^{۶۸}

در تمسکات این دوره علاوه بر تعهد فرد، برای اطمینان بیشتر از فرد تعهداتی دیگری گرفته می شد.

گاهی اوقات فردی ضامن شده تا اگر فرد بدھکار طلبش را نپردازد وی خسارت را بپردازد. گاهی فرد بابت پرداخت بدھی اش ملکی از خود را به رهن می داد تا پس از پرداخت بدھی از رهن خارج شود.^{۶۹} «از قرار یک طغی تمسک رهن نامچه یک زوج منافع کامل از کل مجری المیاه مزرعه... بلوک شاندیز به تاریخ ۱۲۶۵، به شرح آن که مبلغ نود و پنج تومان رایج خزانه از مال سرکار فیض آثار، توسط مال و مباشرین دین لازم است بر ذمہ نورحسین خان شاندیزی که مبلغ را از حال التحریر لغایت شش ماه به کارکنان سرکار فیض آثار پرداخت، به قدری معطل نکرد و مرهون کامل کرد همگی مجری المیاه مزرعه ملکی خود در بلوک شاندیز... رهنی که منفک شود از قید رهانت

بعد از ادای مبلغ مزبور و بعد راهن مزبور مرهون مزبور...).^{۷۰}

فهرست تمکات

صورتی از تمکات که توسط افراد داده می‌شد، ثبت می‌گردید. در این فهرست نام فرد، مدت تمک و تاریخ آمده است: «حجت میرزا داود ولد میرزا محسن به مدت سه ماه به تاریخ سه شنبه دویم شهر ۱۲۶۱». البته گاهی قید می‌شد این تمک از بابت مال‌اجاره صادر شده است.^{۷۱}

در واقع این سند فهرست تمکات و به نوعی مطالبات آستان قدس محسوب می‌شد. (سند شماره ۴)

ارزیابی نهایی

با توجه به موارد ذکر شده راجع به کاربرد تمک در دوره‌های مختلف، در مجموع می‌توان گفت بیشتر تمکات آستان قدس برای املاک، اراضی وقفی و سایر وقفیات از جمله طاحونه‌ها، یخچال‌ها و... نوشته می‌شد و علاوه بر متن اجاره، شامل تمدید اجاره، تخفیف، تغییر و تحولات و سایر می‌شد. در واقع عواید نقدی و جنسی مزارع موقوفه آستان قدس توسط تمکات بازیافت می‌شد. تمکات تعهدات افراد در باز پرداخت بدھی خود به آستان قدس بود. بنابراین افرادی که با آستان قدس درخصوص اجاره اراضی و املاک و سایر موارد وقفی قرارداد اجاره منعقد می‌کردند. قرارداد اجاره‌یا مصالحه ایشان تحت عنوان تمک در دفاتر و سیستم اداری آستان قدس ثبت می‌شد. والبته این سند حالت اجرایی داشته، به طوری که با استناد به آن آستان قدس می‌توانست طلبات خود را وصول کند.

برخلاف محتوا که در هر سه دوره‌یکی است؛ شکل و اجزای سند در دوره‌های مختلف تفاوت دارد. در دوره صفوی تنها به واژه تمک آن هم در پشت سند اشاره می‌شد. اما در دوره قاجار در ابتدای سند و یا انتهای سند به تمک اشاره شده، البته واژگان تمک نامچه، حجت نامچه و یادداشت هم به کار می‌رفت. در هر دوره دفاتر اوارجه و توجیهات محلی برای ثبت تمک محسوب می‌شد.

در تمکات دوره قاجار بحث ذمّه و تعهد و ثبت طلب بیشتر به کاررفته است. تمک در یک موضوع واحد می‌توانست از سوی چند نفر که در آن ذی نفع بودند صادر شود. افرادی که تمک می‌دادند گاهی یک نفر یا یک جماعت و یا چند نفر بودند.

۱۴۰ تمک در اسناد اداری و وقفی آستان قدس رضوی

در هرسه دوره دستور متولی مبنی بر ثبت تمسک در دفاتر سرکار فیض آثار به چشم می خورد. هرچند که نوع و شیوه این دستور متمایز است. ولی حالت کلی همان ثبت تمسک در دفاتر آستان قدس و اجرای آن است. برای همین صورتی یا شرحی و فهرستی از تمسکات تحت عنوان ثبت تمسکات تهیه می شدکه در آن نام فردی که تمسک داده و تاریخ آن نوشته و ذکر می شد که تمسک عند المطالبه است و باید اجرا شود. ظاهراً بعد از بازگرداندن وجه، تمسک را فرد دریافت می کرد.

سنده شماره یک: تمسک دوره‌ی صفوی

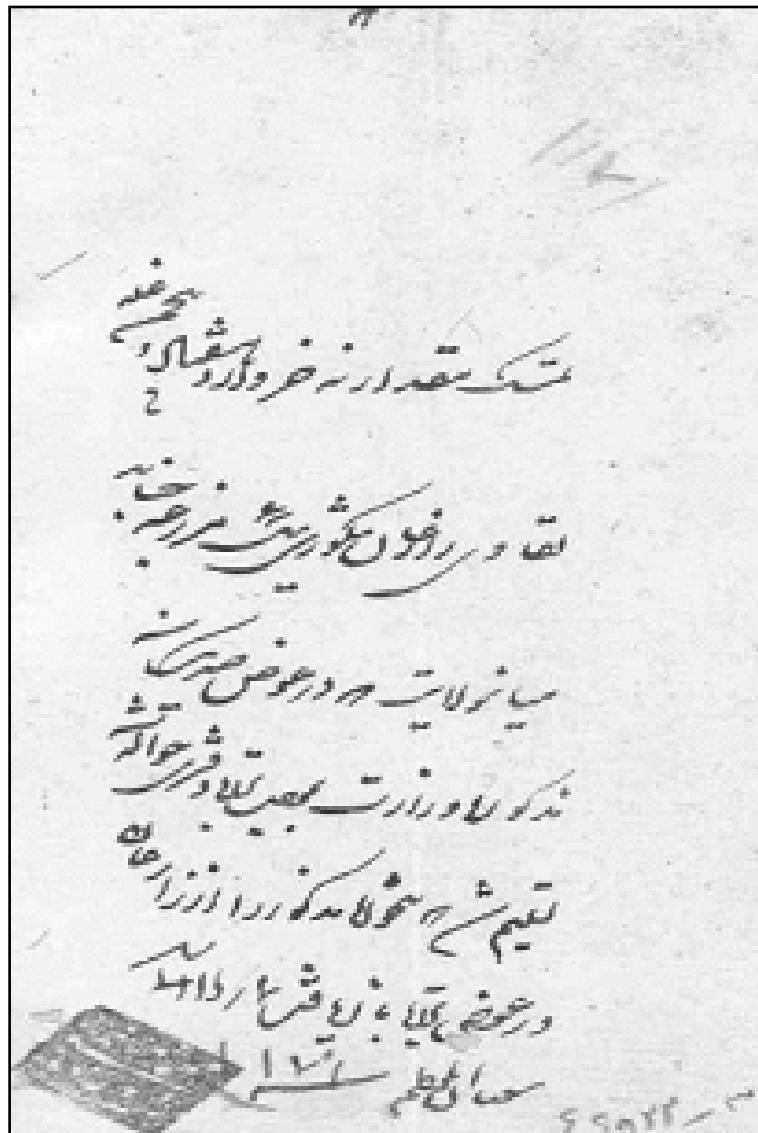
هو
رب يسرو لا تعسر
امام الجن و الانس امام رضا عليه التحية و الثناء

اعتراف معتبر شرعی نمودند، جماعت کدخدایان مذکوره ذیل: رئیس شاهوردی، رئیس میرخان، خیر الله، زین العابدین، حاجی محمود، شمس الدین علی خان، محمد بررسی، قریه رأسالحد سمنان که بر ذمّه ایشان مبلغ شصت و نه تومان فضی رایج الحال خراسان از مال سرکار فیض آثار بابت وجه اجاره سه ساله املاک و قصبه قریه مذکوره، مالاً منلاً و مالیه سه زوجه رعیتی، در معامله سنّه بارس ئیل و توشقان ئیل و لوى ئیل ثابت و لازم [ا]ست. مقرر آن که درین سه سال حاصل و منافع شتوى و صیفی تعلق بدیشان داشته باشد و وجه اجاره مذکوره را تقسیط السنّه که هر سال بیست و سه تومان موصوف می شود به سرکار فیض آثار تسليم نمایند و عذر نجویند. مقرر است که سال به سال، وكلاء نواب متولی قبض دفتر آورده، مبلغ سالیانه تسليم او نمایند. تحریراً فی ۲۲ شهر ربیع المرجب سنّه احدی عشر و الف.

[حاشیه سمت راست پایین:] جماعت مذکورتین به حضور شد. درگاه نعمت الله قبول نمودند. بیض. [مهر:] محمد النبي الله، علی ولی الله، عبده نعمت الله. [حاشیه بالا:] هو. اعترفو بما اسند اليهم فيه لدى. حرره [مهر:] الله [ناخوانا] اعلى، محمد علی ولی الله.

هو. قد اعترفو بما اسند اليهم فيه عندي [مهر:] المตوكل علی الله الغنى، رفیع الدین بن زین العابدین الحسینی.

[پشت سند:] تمسک مال و جهات راسالحد سمنان رفعت پناه مستوفی الملک، مبلغ مذکور ضمن را که به سرحد گران راسالحد سمنان به مدت سه ساله تمسک داده، بر ذمّه خود واجب دانسته ساخته، در دفتر ثبت نموده عمل نمایند. شرط نامچه نوشت. [مهر:] عبده محمد تقی الدین رضوی.

سنده شماره دو: تمسک دوره‌ی افشاریه

هو

تمسک مقدار نه خروار و هفتاد و پنج من غله تقاوی زارعان تنگوزئیل مزرعه جنابد میان‌ولایت که در عوض صد یک سنه مذکوره وزارت به موجب برات دفتری حواله شد. تسلیم شد که تنخواه مذکور را از زارعان در عوض برات بازیافت نماید. تحریراً فی شهر شعبان‌المعظم سنه ۱۱۷۱. [مهر] العبد المذنب محمد صفوی، ۱۱۶۱.

سنده شماره سه: تمسک دوره قاجار

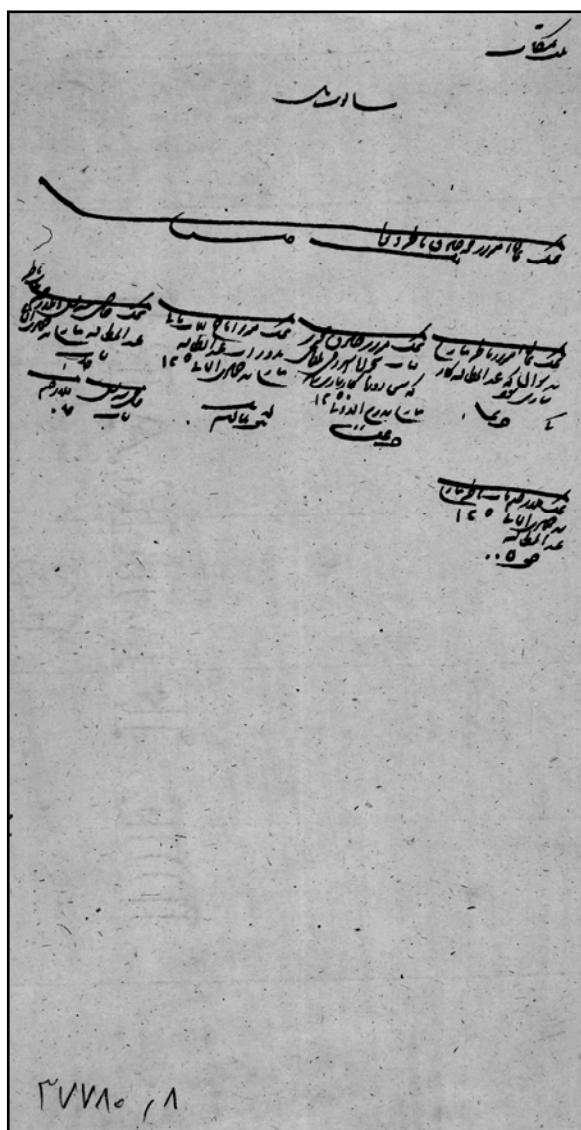
عوض تمسک ذمه خیرالحجاج، حاجی ملا حسین خراسانی، مباشر موقوفه مازندران

از بابت قضایای سنتات ماضیه محاسبه مشارالیه، مبلغ چهارصد و پنجاه تومان رایج
خزانه عامره که از مال سرکار فیض آثار بر ذمه مشارالیه است که تنخواه مذبور را از
تاریخ شهر محرم الحرام ۱۲۷۵ به سه قسط کارسازی کارکنان سرکار فیض آثار نماید و
مدت سه قسط منقضی شده، در نزد این جانب اقل دعاگویان و چاکران است که به
مازندران روانه شده، تنخواه مذبور را از حاج مشارالیه دریافت نماید و به کارکنان
سرکار فیض آثار کارسازی کنم و چنانچه تنخواه مذبور از مشارالیه وصول نشود تمسک
مذبور را مهم سازی سرکار خداوندگاری ولی النعمی سرکار بندگان عالی، آقازاده مکرم،
آقای میرزا محمدعلی مهردار سرکار فیض آثار اجلاله العالی نمایم و فهرست خود را
دریافت نمایم. این چند کلمه عوض تمسک مذبور قلمی گردید. به تاریخ ۱۷ شهر
رمضان ۱۲۷۵. [مهر:] عبد الراجی عبدالرزاق، ۱۲۷۳.

[حاشیه:] چنانچه تنخواه تمسک وصول شد جزو ام کلأ حسب الامر سرکار
خداوندگاری یا تسليم امنای سرکار فیض آثار نموده، برات سرکار را تسليم سرکار
بندگان عالی نمایم یا عین تنخواه را کارسازی کارگزاران سرکار بندگان عالی نموده
فهرست خود را دریافت نمایم.

و علاوه بر تمیک مذبور، یک طغیر اجاره نامچه سنگ تراشان مازندران در نزد این جانب است که وجه اجاره آن را از جان نشار الیه مطالبه، چنانچه وصول شود به اجاره‌نامه، کارسازی سرکار بندگان عالی نمایم.

[مهر:] عبده الراجی عبدالرزاق، ۱۲۷۳.

سنده شماره چهار: فهرست تمیکات دوره‌ی قاجار

سنہ لوئیل

تمسک عالی جاہ میرزا محمد صادق ناظر وغیرہ

نقد جنس

ثبت

تمسک عالی جاہ میرزا ناظر به تاریخ شهر شوال کے عند المطالبہ کارسازی شود.

گندم ۱۵ اخوار

ثبت

تمسک میرزا صادق محرر از بابت بحرآباد [ناخوانا] ابتدیاعی کہ شش روزہ کارسازی

نماید. به تاریخ شهر ربیع الاولی، ۱۲۵۰، ۲۵ تومن

ثبت

تمسک میرزا تاج از بابت باقی نذورات عند المطالبہ به تاریخ شهر جمادی الثانی

۱۲۵۰. ۴ تومن و سه هزار و ۳۴۰ دینار

ثبت

تمسک حاج سید تقی و ملا رحیم نایب ناظر، عند المطالبہ به تاریخ شهر

جمادی الثانی ۱ تومن و ۵ هزار دینار: حاج سید تقی ۱ تومن، ملا رحیم ۵ هزار دینار

ثبت

تمسک ملا رحیم نایب ناظر به تاریخ شهر جمادی الثانی ۱۲۵۰، عند المطالبہ

۵۸۰۰ دینار.

پیوستہا

۱- لغت نامہ دھخدا، ذیل واژہ تمسک.

۲- فرهنگ آندراج، ذیل واژہ تمسک.

۳- لغت نامہ دھخدا، ذیل واژہ تمسک.

۴- بهاءالدین محمد بن موید بغدادی، التوسل الی الترسل، مقابلہ و تصحیح: احمد بھمنیار،

تهران، بی‌نام، ۱۳۱۵، ص ۶۵.

۵- رشیدالدین فضل الله همدانی، سوانح الافکار رشیدی، به کوشش محمدتقی دانشپژوه،
تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۸، ص ۵۵.

۶- محمد بن هندوشاه نخجوانی، دستورالکاتب فی تعیین المراتب، به اهتمام عبدالکریم علی
اوغلی علی‌زاده، بی‌جا، دانش، ۱۹۶۴، ج ۲، ص ۳۸۱.

۷- ابوالقاسم شهاب الدین احمد خوافی، منشأ الانشاء، اثر قلم: نظام‌الدین عبدالواسع نظامی، به
کوشش و اهتمام رکن‌الدین همایون فرخ، تهران، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۷، ص ۱۳۲.

۸- امید رضایی، جستارهایی در سنت‌شناسی فارسی، تهران، صائن، ۱۳۸۵، ص ۸۷.

۹- مرکز استاد آستان قدس، سند ۴۴۶۹۸.

۱۰- غلامحسین افضل‌الملک، افضل التواریخ، به کوشش منصوره اتحادیه (نظام مافی) و
سیروس سعدوندیان، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۱، ص ۲۸۵.

۱۱- محمدعلی غفاری، تاریخ غفاری، به کوشش منصوره اتحادیه، سیروس سعدوندیان، تهران،
نشر تاریخ، ۱۳۶۱، ص ۱۷.

۱۲- مرکز استاد آستان قدس، استاد عدله، ش ۶۰۹۲۶.

۱۳- مرکز استاد آستان قدس، استاد آصف‌السلطنه، ش ۵۵۲۱۰.

۱۴- مرکز استاد آستان قدس، استاد آصف‌السلطنه، ش ۵۸۳۹۵.

۱۵- امید رضایی، درآمدی بر استاد شرعی دوره‌ی قاجار، ژاپن، موسسه مطالعات زبان‌ها و
فرهنگ‌های آسیا و آفریقا، ۱۳۸۷، ص ۱۰۶.

۱۶- مرکز استاد آستان قدس، سند ۴۴۶۹۳.

۱۷- توجیهات: در دفتر توجیهات، همه‌ی هزینه‌ها و مخارجی که در دیوان صورت می‌گرفت،
نوشته می‌شد. در دوره‌ی صفوی، علاوه بر هزینه‌ها، تمامی احکام و پروانجات و حتی
قبالجات دیوانی در آن ثبت می‌شد. در دفترهای توجیهات آستان قدس نیز هزینه‌ها ثبت و
ضبط می‌گردید و گاه پرداخت مواجب و محل پرداخت می‌آمد.

۱۸- اوارجه: در اصطلاح دیوانی، دفتری بوده که حساب‌های پراکنده‌ی دیوانی را در آن
می‌نوشته و با محاسبه درآمدها و هزینه‌های جاری، باقی مانده را مشخص می‌کرده‌اند.
اوراجه از دو بخش تشکیل می‌شد: یکی ابواب‌المال که در آن خراج و منال ولایات
مشخص می‌شد و دیگری ارباب التحاویل و التحاصیل که مودیان بالفعل و بالقوه را تعیین
می‌کرد.

۱۹- مرکز استاد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴.

۲۰- مرکز استاد آستان قدس، سند ۴۵۰۱۰.

۲۱- مرکز استاد آستان قدس، سند ۴۲۲۴۸.

- .۲۲- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴
- .۲۳- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴/۱۹
- .۲۴- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۴۷۰۲
- .۲۵- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴/۱۳
- .۲۶- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۵۹۰۲
- .۲۷- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۲۷۸۱۵
- .۲۸- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۵۰۱۰
- .۲۹- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۴۷۰۲
- .۳۰- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۸
- .۳۱- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۲۶
- .۳۲- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴
- .۳۳- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۴۳
- .۳۴- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۴۷۴۷
- .۳۵- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۵۰۰۹
- .۳۶- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۷
- .۳۷- وجوهات: ج وجوه، پول و حقوق. لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه‌ی «وجوهات».
- .۳۸- شرط‌نامچه: شرط نامه، قرارداد مكتوب، پیمان‌نامه. فرهنگ بزرگ سخن، ذیل «شرط‌نامچه».
- .۳۹- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۴۷۵۰
- .۴۰- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۴۷۵۰
- .۴۱- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۲۴۱۴
- .۴۲- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۴
- .۴۳- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۵۳
- .۴۴- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۴۷۰۲
- .۴۵- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۲۳۷/۱۰
- .۴۶- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۴۲۳۳۴ و ۲۷۶۵۳
- .۴۷- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۵۹۰۴
- .۴۸- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۵۹۰۵
- .۴۹- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۵۹۰۲
- .۵۰- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۳۵۹۰۴ - ۳۵۹۰۵
- .۵۱- مرکز اسناد آستان قدس، سند ۵۳۲۴۴
- .۵۲- وقف‌نامه بدرنسا خانم، موجود در اداره مخطوطات کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی.

- .۵۳- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۰۲۲۰
- .۵۴- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۴۳۴۷۶
- .۵۵- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۲۸۹۲۱
- .۵۶- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۴۰۵۸۲
- .۵۷- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۹۱۶۲
- .۵۸- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۴۴۷۹۲
- .۵۹- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۰۲۲۰
- .۶۰- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۴۴۷۹۲
- .۶۱- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۸۷۸۴
- .۶۲- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۹۰۴۰
- .۶۳- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۸۷۵۴
- .۶۴- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۹۳۰۴۰
- .۶۵- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۹۱۶۵
- .۶۶- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۹۱۱۱
- .۶۷- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۲۸۹۲۱، ۴۴۷۹۲، ۳۸۶۲۹، ۴۳۰۶۴
- .۶۸- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۲۸۹۲۱
- .۶۹- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۸۶۲۹
- .۷۰- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۹۱۱۱/۳
- .۷۱- مرکز اسناد آستان قدس، سند .۳۸۷۰۷

